

Проф. др ДРАГИША Д. ВАСИЋ
Е-адреса: dragisa.vasic@ff.unibl.org

Доц. др РАДОВАН СУБИЋ
Е-адреса: radovan.subic@ff.unibl.org

Виши асист. мср ДЕЈАН ДОШЛИЋ
Е-адреса: dejan.doslic@ff.unibl.org

Универзитет у Бањој Луци
Филозофски факултет
Булевар Петра Бојовића 1А
Бања Лука, Република Српска
Босна и Херцеговина

ИМАГИНАРНА СРБИЈА И ИМАГИНАРНИ СРБИ

Осврт на књигу
Дејана Ђокића, *A Concise History of Serbia*, Cambridge:
Cambridge University Press 2023, XVII + 562 pp.;
Dejan Đokić, *Istorija Srbije: od ranog srednjeg veka do danas*,
Akademska knjiga, Novi Sad 2023, 598 str.

САЖЕТАК: Главни циљ овог полемичког рада је утврђивање степена научне заснованости књиге *Историја Србије* аутора Дејана Ђокића која је објављена на енглеском и српском језику. Критичари најприје истичу квалитете Ђокића као писца историјске синтезе, а затим уочавају и испитују утицај који су на њега имали балканистички и савремени идеолошко-политички дискурси – либерални у Великој Британији и на Западу, те њему подражавајући „другосрбијански”. Откривају последице тог утицаја на интерпретацију збивања, појава, процеса, идеја и личности националне историје, нарочито на питања континуитета и идентитета Србије и Срба. Критикују ауторову идеолошки мотивисану селекцију и приступ литератури и историјским изворима. Указују на промашаје, пропусте и грешке у књизи и трагају за њиховим узроцима и тенденцијама.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: историја Србије, Дејан Ђокић, идеологија, политика, балканизам

Престижни издавач Кембриџ јуниверсити прес (Cambridge University Press) објављује сажете историје, углавном земаља са готово свих меридијана.

Међу близу педесет књига штампаних до сада у тој серији су историје двије постјугословенске земље – Босне (и Херцеговине) и Србије.

Кети Кармајкл (Cathie Carmichael), професорица на Универзитету Источна Англија, ауторка је *Сажетне историје Босне* (*A Concise History of Bosnia*). У њој се бавила углавном муслиманском/бошњачком компонентом историје Босне и Херцеговине (даље БиХ), занемарујући остале компоненте (српску, хрватску). Да би се читалац увјерио у тачност ове тврдње довољно је да погледа избор фотографија, индекс (посебно учесталост помињања насеља) и библиографију књиге. Кармајклова је *Сажетну историју Босне* писала претежно на основу радова аутора који нису историчари и који су већином са Запада. На домаће историчаре, и то већином на савремене муслиманске/бошњачке, позивала се углавном када је писала о детаљима. Последица такве селекције литературе и поменуте пристрасности у приступу предмету књиге су бројне и крупне хронолошке, историогеографске, језичке, чињеничне и друге грешке, као и паушалне тврдње.

Британска историчарка види БиХ као земљу јединственог националног, политичког, културног и језичког наслеђа, називајући га „Босанска цивилизација”. Она из „Босанаца” издваја Србе и Хрвате као агресоре на БиХ у рату 1992–1995. године. Њих, првенствено Србе, представља као злочинце, а „Босанце” као готово једине жртве. На почетку закључног поглавља стигматизује цијели један народ: „Тачно 50 година након врхунца Независне Државе Хрватске, Република Босанских Срба створена од Радована Караџића и Ратка Младића имала је највећи обим. Срби су харали Босном прогонећи, силујући и убијајући локално становништво.”¹

Сажетна историја Босне објављена је 2015. године, тако да је умјесно писати о њеној рецепцији. На пристрасност, изостанак контекста, бројне грешке и припадање књиге балканистичком и ревизионистичком дискурсу указали су Данијел Цино, аустралијски научник поријеклом из БиХ, и Драгиша Д. Васић, српски историчар из Бање Луке.² Марко Атила Хор, британски историчар који је у свом научном раду и политичким иступањима изабрао, као и Кармајклова, Муслимане/Бошњаке за фаворите, оцијенио је књигу „пропуштеном приликом”.³ Књига није преведена у Сарајеву нити су бошњачки историчари писали о њој. Продаје се са препорукама више научника, међу којима је и она Дејана Ђокића, британског историчара српског поријекла: „Кети Кармајкл је написала приступачан историјски увод у Босну и Херцеговину, померајући се даље од фокуса на високу политику својих претходника и нудећи увид у културну, друштвену и економску историју земље. Свако ко жели да сазна више о прошлости и сада-

¹ Cathie Carmichael, *A Concise History of Bosnia*, Cambridge University Press, Cambridge 2015, 171.

² Danijel Dzino, "Imagining 'Bosnia': Review of C. Carmichael, *Concise History of Bosnia*", *Croatian Studies Review* 11 (2015), 141–159; Драгиша Д. Васић, „Промашена историја Босне (и Херцеговине) објављена у Кембриџу и њене рецензије”, *Српски историјски часопис* 7 (2024), 242–273.

³ Marko Attila Hoare, "A Concise History of Bosnia, by Cathie Carmichael (Cambridge: Cambridge U. P., 2015; pp. xxii + 221. £21.99)", *English Historical Review* CXXXIV, 568 (June 2019), 770–771.

шњости овог трагичног, али фасцинантног дела света, треба да прочита ову књигу.⁴

* * *

Дејан Ђокић аутор је књиге *A Concise History of Serbia*, која је на српски језик преведена исте 2023. године под насловом *Историја Србије: од раног средњег века до данас* (даље: *Историја Србије*).⁵ Он је студирао, потом истраживао и предавао историју у Лондону. Поред осталих радова, објавио је двије књиге које се углавном баве српско-хрватским односима у XX вијеку. Тренутно је професор на Универзитету Мејнот (код Даблина).

Ђокић је у *Историји Србије* језгровито објаснио неке сложене процесе као: дискриминација немуслимана у Османском царству (стр. 172, 185); исламизација (184–185); поништење територијалних добитака Србије из XIX и почетка XX вијека у Титовој Југославији (450); страдање Српске православне цркве (даље СПЦ) у Другом свјетском рату (451); погођеност Срба децентрализацијом Титове Југославије (471). Значајки је у неколико реченица представио утицај крупних збивања и појава европске и свјетске историје на токове националне историје: првог и другог пада Византијског царства (82); Тридесетогодишњег рата у првој половини XVII вијека (204); ширих међународних односа на крају XVIII и почетку XIX вијека (234, 253); политике великих сила 1917–1918. године (382). Аутор је „Увод“ и свих осам поглавља књиге проткао разним занимљивостима омогућујући читаоцима живописан увид у дубину и ширину више сложених појава. На неколико страница успјешно је користио статистику (450–451, 476, 497). С пуним правом је истакао немјерљив значај сеоба у српској историји. У његовој књизи више него у другим синтезама српске историографије видно је настојање да се жене и мањине (националне, вјерске, сексуалне) изведу на историјску позорницу. Ђокић пише: „ту су и велике мањинске заједнице Мађара, Бошњака/Муслимана, Хрвата и Албанаца, да не помињемо Роме, Влахе и мале, али историјски укорјењене јеврејске, словачке и русинске заједнице“ (558). Међутим, он не објашњава зашто је обрадио историју Јевреја, донекле муслимана/Муслимана/Бошњака и Рома, а осталих заједница у Србији веома мало или нимало. На страницама књиге посвећеним мањинама и сексуалности, нарочито

⁴ Доступно на: <https://www.booktopia.com.au/a-concise-history-of-bosnia-cathie-carmichael/book/9781107602182.html>. Приступљено 16. 3. 2024.

⁵ Прикази књиге у научним часописима: Dejan Jović, „Osvrt na knjigu *A Concise History of Serbia* Dejana Đokića“, *Tragovi* VI, 1 (2023), 181–200; Александра Вулетић, „Дејан Ђокић, *Историја Србије. Од раног средњег века до данас*, Академска књига, Нови Сад 2023, 598 стр.“, *Историјски часопис* LXXII (2023), 535–540; John R. Lampe, „The Cambridge Concise History. Serbs and Serbia in a New and Complete History“, *Tokovi istorije* 3 (2023), 213–226; Mirko Savković, „Dejan Djokić, *A Concise History of Serbia*, Cambridge: Cambridge University Press, 2023, 542 pp“, *Balkanica Posnaniensia. Acta Et Studia* 30 (2023), 366–370; Nick Miller, „A Concise History of Serbia“, *Canadian Slavonic Papers*, 65(3–4) (2023), 557–558; Čedomir Antić, „O delu odbegle Sabinjanke: Osvrt na knjigu Dejana Đokića, *A Concise History of Serbia*“, *Istorija 20. veka* XLII, 2 (2024), 489–512; Iuliu-Marius Morariu, „Dejan Djokić, *A Concise History of Serbia*, Cambridge University Press, Cambridge, 2023, 562 p.“, *Astra Salvensis – revista de istorie si cultura* XI, 23 (2024), 129–130; Vladimir Đorđević, „A concise history of Serbia: by Dejan Djokić, Cambridge, Cambridge University Press, 2023, 540 pp“, *Democratization* XXXII, 2, (2024), 588–589.

хомосексуалности, он је оставио дубок печат либералне идеологије, у облику који је доминантан на Западу почетком XXI вијека.

Управо, основна карактеристика Ђокићеве књиге је њена изразита идеолошка и политичка обојеност. Аутор одбацује народ/нацију као основну јединицу у историјском развоју: „написао сам националну историју у време у којем историчари с правом доводе у питање национални оквир и покушавају да проучавају прошлост у транснационалним и глобалним контекстима или да се усредсреде на локалне, личне или микроисторије, на историју емоција и чула. Пишући ову књигу постао сам још више уверен да је то једини исправан приступ изучавању прошлости.” (71). У истом пасусу аутор тешка срца признаје да „националне државе и даље представљају доминантан облик политичке организације у савременом свету” (71).

Ђокић је писао историју Србије настојећи да у њене границе, које су се као и готово свих земаља свијета мијењале кроз вијекове, угура некакво мултиетничко, мултиконфесионално и мултикултурно друштво са често пренаглашеним утицајем Запада. Познато му је позитивно значење Истока средњовјековним Србима и да су им духовни и цивилизацијски центри били Цариград и Јерусалим (127). Али, изгледа да су идеологија и политика надјачале науку, па на више мјеста пренаглашава византијско-српско сукобљавање (111–115, 322). Везе Србије са Русијом, каснијом источном империјом, види другачије од већине историчара. Не помиње руско-српску војну сарадњу током Првог српског устанка. Пише негативно о руским добровољцима у српској војсци током српско-турског рата 1876. године (330). Руску имиграцију у монархистичкој Југославији, која је оставила дубок траг посебно у културној историји, поменуо је у свега једној реченици (414). Готово да се исто може написати и за подршку Москве ослобођењу Србије и Југославије и освајању власти Титових комуниста у рату 1941–1945. године (441, 456).

По Ђокићу, „Србија XIV века била је мултиетничка политичка заједница са словенском и несловенском популацијом, чија је владајућа кућа, због бракова са припадницима страних династија и племићких породица, уистину била „међународна”” (140–141).⁶ Истицање „мултиетничности” династија у науци крајње је необично, оно се просто подразумемијева, али то не значи да су династије и владари у име космополитизма занемаривали суверенитет и интересе држава којима су управљали. Ђокић је царско крунисање краља Душана и нови ранг српске државе средином XIV вијека означио као „српско-грчко царство”, иако тај термин није никада коришћен у науци.⁷ Цар Душан је у својој титули наводио Грке, признао је ранија права грчкој властели, али су српски великаши ипак водили главну ријеч и царство је било српско. Ауторово инсистирање на мултиетничности у овом случају је сувишно јер је свако царство кроз историју окупљало више народа и државних традиција, али се увијек означавало по оном народу који је био доминантан.

Ђокић у српском издању књиге тврди: „Православље и католицизам коегзистирали су у средњовековној Србији која је у XIII веку једним делом

⁶ У енглеском издању књиге ова реченица завршава се рјечју космополитска: “whose ruling house was truly cosmopolitan” (112).

⁷ Вид.: Божидар Ферјанчић, Сима Ћирковић, *Стефан Душан краљ и цар: 1331–1355*, Београд 2005, 149–179.

била дуална православно-католичка држава” (120). У оригиналном, енглеском издању умјесто ријечи „једним делом” још је резолутнији: “a de facto dual Orthodox–Catholic polity” (92).⁸ Католички елеменат је био јак у приморским областима српске државе, касније присутан и у трговачким и рударским мјестима у унутрашњости, али горње дефиниције су прејаке и свакако не одговарају ономе што нам сачувани извори откривају. Сличну тенденцију налазимо и приликом описивања Немањине абдикације, када се велики жупан повукао „у православни манастир на реци Студеници”, која је, по аутору, као и други манастири у Србији тог доба имао „латинско” обиљежје „нудећи моћан визуелни тестамент православно-католичке коегзистенције” (120).⁹

Српско друштво је спој традиционалног и модерног. Модернизација подразумијева прихватање технолошких, привредних, културних и других достигнућа развијенијих цивилизација, првенствено западне. За Ђокића је улога Запада увијек и свакако била позитивна. Он је затворио очи пред разноврсним безаконјима и насиљима у „Краљевини Србији” под аустријском управом 1718–1739. године (223–224).¹⁰ Вишевијековну империјалну политику Хабзбуршке монархије на Балкану није подвргао историјској критици. Читаоце је ускратио за објашњење разлога заокрета британске и америчке политике током Другог свјетског рата од подршке југословенском краљу Петру II Карађорђевићу, његовој влади и четничком покрету¹¹ ка давању подршке комунистима и њиховој партизанској војсци. Прећутао је „савезничко” бомбардовање окупиране Србије, па није поменуо ни Васкрс 1944. године у Београду. Није разматрао разлоге и околности њемачких масовних стријељања цивила и талаца у јесен 1941. у окупираној и побуњеној Србији. Нема ни у назнакама критички однос према улози западних сила у пропасти Југославије и ратовима за њено насљеђе (крај XX вијека). Ту је на нивоу ондашње ратне пропаганде агресора на Савезну Републику Југославију када, на примјер, „употребу муниције са осиромашеним уранијумом” назива „наводном” (41). Очигледно, Дејан Ђокић је историју Србије разматрао из британске и западне перспективе, тачније са становишта њихове доминантне либералне идеологије и политике.

Апологија либералне идеологије и политике Запада битан је дио „другосрбијанског” идеолошко-политичког дискурса. Он је у вријеме пропасти Југославије оштро иступао против српског национализма и српске националне државе, као и аутократије и рата, те се наглашено залагао за права мањина. „Другосрбијанство” је током времена, као и свака идеологија и политика, еволуирало и диференцирало се. Нема општеприхваћен назив, а критичари га најчешће називају „аутошовинизам”, издвајајући његове карактеристике: ексклузивизам, прелазак на антисрпске позиције национализма сусједа (Бошњака, Хрвата, Црногораца, Албанаца), осуда „српских злочина” уз релати-

⁸ У преводу хрватског политиколога Дејана Јовића: „de facto дуална, православно-католичка, политичка заједница” (D. Jović, n. d., 185).

⁹ Ђокић пише да средњовјековну Србију одликују „хибридна романичко-византијска архитектура и уопште дуални западни и источни утицаји” (149).

¹⁰ Вид.: *Историја српског народа*, IV-1, Београд 1994, 121–124.

¹¹ Виђења Михаиловићевих четника у књигама Кармајклове и Ђокића драстично се разликују.

визацију злочина над Србима, негативан однос према Српској православној цркви и Републици Српској, прихватање сецесије Косова...¹²

Ђокић се опредјељује за „другу Србију” пишући да је „неки” у најновијој историји виде као „модерну, либералну, прозападну”, док „прву Србију” виде као „антимодерну, конзервативну, проруску” (60). Покушавао је да не истиче своје опредјељење, да не претјера, али често није успијевао у томе. „Понекад се сматра”, пише он, „да антимодерне, антизападне, корумпиране и агресивне групе и снаге доминирају српском историјом од XIX века и да то објашњава недавно искуство и садашњу позицију Србије. Другим речима, може се повући директна линија од Гарашанина до Милошевића/Вучића, слична оној од ’Мацинија до Мусолинија’ или од ’Бизмарка до Хитлера’” (62). Најдужи цитат у књизи је Јасмине Тешановић, феминистичкиње и истакнуте антиратне активисткиње *Жена у црном*, у којем се, између осталог, описује стање на крају XX вијека: „Жица је коначно подигнута око нашег зоолошког врта. Дивљи лоши Срби из 14. века, неки преобучени у фармерке, већина говори Језик (енглески наравно), али су и даље различити, туђинци...” (539–540). Тада је по Ђокићу Србија „постала затворено, параноично друштво” (532).

„Другосрбијанска” идеологија има утемељење у идеологијама југословенства и комунизма. Инсистира на заједништву са Хрватима, Бошњацима, Црногорцима, иако доминантне идеологије и политике тих народа третирају Србе и Србију као историјске непријатеље, а бар у хрватском случају карактерише их изразито антијугословенство. Ђокић југословенско заједништво тражи и у средњем вијеку па, потпуно ишчашено из историјске стварности тог доба, Стефана Твртка I Котроманића (1353–1391) и, чак, угарског краља Имреа (1196–1204) назива „протојугословенским” владарима (124, 154).

Ђокић је у складу са идеолошким опредјељењем писао углавном о: елитама Србије кроз историју занемарујући масе; модерним, елитистичким стремљењима у култури, занемарујући традиционалну и масовну културу; градовима, прије свих „мултикултурном” Београду, занемарујући многобројна српска села, њихову традицију и модернизовање (304).¹³ Није се бавио суштинским процесом трансформације аграрног друштва у индустријско, а у наше вријеме и у постиндустријско друштво, иако је све до индустријализације у другој половини XX вијека велика већина становништва Србије живјела на селу и бавила се пољопривредом. Насловна страна књиге *Историје Србије* илустрована је сликом *Граг* Ивана Радовића из 1921. године, којом се ваљда намјеравало нагласити модерно на рачун традиционалног,

¹² Вид.: *Druga Srbija – deset godina posle: 1992–2002*, priredio Aljoša Mimica, Beograd 2002; *Tačka razlaza: povodom polemike vođene na stranicama lista Vreme od 1. avgusta do 21. novembra 2002*, ur. Latinka Perović i dr., *Helsinki sveske* 16, Beograd 2003. Критика ове идеологије изложена је у књигама Мила Ломпара: *Дух самојорицања: ирילוј кријици српске културне пољитике; У сенци туђинске власи*, Београд 2023; Слободан Антонић, *Културни рай у Србији*, Београд 2008; Слободан Антонић, *Вишијевска Србија*, Београд 2011; Зоран Ћирјаковић, *Откривање аутошовинизма: од појаве до појма*, Београд 2021.

¹³ Ђокић је, за разлику од Кармајклове, са доста осјећаја и одмјерености, изузимајући фотографију ломљења чеснице (о којој ће даље у овом раду бити ријечи), бирао фотографије за своју књигу.

урбано на рачун руралног. Град на слици је Сомбор у првим годинама југословенске државе чији изглед одражава вишевијековно постојање у Хабзбуршкој монархији. Грађевине на слици, понајвише цркве, свједоче о мултирелигијској и мултинационалној средини, са изразитим одликама западних културних утицаја (сецесија, необарок).¹⁴

Чудно је да аутор, имајући у виду његово либерално идеолошко становиште, а којем је својствено наглашено залагање за правну државу, није више писао о српском средњовјековном законодавству, посебно о члану Душановог законика у којем се наводи да судије треба да суде по закону, а не у страху од личности цара.¹⁵ Могући разлог је тенденција одбацивања афирмативног у историји Срба и Србије. Како другачије објаснити изостанак описа и истицања достигнућа средњовјековне културе. Ђокић је од богатог српског рукописног наслеђа поменуо једино *Мирослављево јеванђеље*. Није сматрао вриједним да шире пише о задужбинарству, црквама и манастирима са њиховом архитектуром и посебно сликарством, које се убраја у највише домете не само српске средњовјековне умјетности, већ уопште православне и европске. Манастирима чак ни имена није наводио непосредно – задужбина Стефана Немање је „на ријечи Студеници”, Стефан Урош III је саградио своју задужбину „у близини Дечана”, док су неки споменути само успутно у склопу приче о политичким дешавањима. Тако су фреске манастира Студенице, Жиче, Милешеве, Мораче, Сопотана (које многи убрајају у претече ренесансе), Градца, Ариља, Грачанице, Пећи, Дечана, Леснова, Марковог манастира, Раванице, Љубостиње, Манасије и других остале без конкретног описа у књизи, из чега произлази да српски народ у средњем вијеку и није имао нарочито развијену духовност и културу.

Похвално је што у књизи *Историја Србије* није изостављена српска дијаспора настала на Западу посљедњих вијекова. Али, аутор је писао углавном о њеним истакнутим политичарима либералне оријентације (499–500). Научник Никола Тесла у основном тексту књиге уопште није представљен. Поменут је у напомени о служби на Цвијети 1994. године посвећеној „жртвама убијања у Босни и Херцеговини”¹⁶ и у опису фотографије који је заправо критика споменика Стефану Немањи откривеног у Београду 2021. године (559). Иначе, Ђокић је мало или нимало писао о најпризнатијим и најпопуларнијим српским ствараоцима и њиховим дјелима. О Иви Андрићу јесте на више мјеста, и то о утицају који је на њега имао један од идеолога „Младе Босне” Димитрије Митровић, потом, о његовом југословенству, али о књижевном дјелу нобеловца није написао ни ријечи.

Читалац књиге је ускраћен за дубљи увид у привредну основу, друштвене односе, као и у народну културу свих периода. Култура у социјализму сведена је увелико на филмски „црни талас” (469). Пишући о културној историји постјугословенског доба, аутор готово да одбацује све ствараоце који не припадају „Другој Србији”.

¹⁴ А. Вулетић, н. д., 536–537. Модернизму припада и слика *На бунару* Саве Шумановића која је на корицама издања књиге на енглеском језику.

¹⁵ *Душанов законик*, приредио Ђорђе Бубало, Београд 2010, 112, 214–215.

¹⁶ Богослужење је било у Катедрали Светог Јована Богослова у Њујорку, по Ђокићу, „где су, узгред, одржана опела 1935. за Михајла Пупина и 1943. године за Николу Теслу” (380).

Ђокић је занемарио, умањео и искривио историјску улогу православља и Српске православне цркве (даље СПЦ). За њега је „манастирски живот” илузија (226). „Мироточење” на гробу Симеона Мироточивог је легенда „коју пропагира православна црква” (125). Описујући карактер државе Стефана Немање аутор наводи како су „Зета и Хум обухватили римокатоличке бискупије”, док је „Рашка била под јурисдикцијом православног епископа охридског” (119). Тачно је да су римокатоличке бискупије покривале српске приморске области, али су оне биле настањене и великим бројем православног становништва. На том простору формираће се епископије Српске цркве, што је Ђокић пропустио да помене у наставку свог излагања.¹⁷ С друге стране, територија Рашке није била под јурисдикцијом охридског епископа, већ архиепископа, а у Расу је столовао епископ рашки. Ђокић наводи да је српска држава у XIII вијеку одржавала везе са Римом али да је „тежила православљу” (126), иако је православна вјера у том тренутку била учвршћена у српској средини. О СПЦ након XIII вијека писао је мало, потпуно непропорционално историјској улози цркве у том „добу вјере”. Укидање Пећке патријаршије 1766. године није поменуо, као ни црквене прилике у Србији Карађорђевића и Обреновића. Страдање СПЦ и њена улога у Другом свјетском рату изузетак је у Ђокићевом приступу овој установи (451). Читаоце књиге ускратио је за опис положаја ове и других вјерских организација у социјалистичкој Југославији. Кратак осврт на улогу СПЦ након 1990. године писао је углавном на основу антицрквене литературе. Тако у једној од књига на коју се позива налазимо наслов поглавља „Сличност између Адолфа Хитлера и светог Саве” (502).¹⁸ Ђокић није поменуо вјековни процес унијаћења, иако се у дјелима најбољих познавалаца овдашње историје новог вијека могу прочитати процјене попут ове: „Проценат православних који су у Турској примили ислам мањи је од процента православних који су у Аустрији и Млетачкој Републици преведени у крило римске цркве”¹⁹. Аутор *Историје Србије* готово ништа није написао о изузетно важном односу Римокатоличке цркве према Југославији, сем да је та моћна вјерска организација „у хаџбуршким и јужнословенским крајевима” подржала уједињење 1918. године (383). Ни ријеч није посветио улози те цркве у превјеравању и геноциду над Србима у Независној Држави Хрватској (надаље НДХ).

Ђокић је, из неког разлога, минимизовао војну историју, иако су ратови и устанци често били преломни догађаји. Битку код Велбужда 1330. године, којом је Србија победила Бугарску и онемогућила њен савез са Византијом, стекавши тиме превласт на Балкану, узгред је поменуо у једној реченици (144–145). На сличан начин описао је Маричку битку 1371. године, коју већина историчара сматра кључним догађајем у учвршћивању Османлија на Балкану и његовом освајању (148). Оружане борбе у Другом српском устанку уопште није разматрао. Изоставио је и преглед ратних збивања у балканским ратовима

¹⁷ Процес формирања српских епископија у вријеме архиепископа Саве детаљно су описани у књигама: Марија Јанковић, *Епископије и митрополије Српске цркве у средњем веку*, Београд 1985, 17–33, и Ивана Коматина, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, Београд 2016, 192–228, 247–300.

¹⁸ Milorad Tomanić, *Srpska crkva u ratu i ratovi u njoj*, Београд 2001, 44–53.

¹⁹ Радован Самарџић, *Писци српске историје*, Београд 2009, 67.

1912–1913. године. Величанствене побједе српске војске над аустроугарском војском на Церу и Колубари 1914. године поменуо је тек у једној реченици (378). Улогу српске војске у пробоју Солунског фронта није издвојио (385).

Када се сагледа шта је аутор пренагласио, шта минимизовао, а шта изоставио његова тврдња да је написао „целовиту историју Србије и Срба” (12) мора се оцијенити неоснованом.

* * *

Ђокић је одлично описао поништење територијалних добитака Србије из XIX и са почетка XX вијека у Титовој Југославији. Он наводи да је од 6,5 милиона становника који су се на попису 1948. године изјаснили као Срби, унутар „уже” Србије живјело њих 3,8 милиона (450). Стога су Срби као „нај-распршенији” од југословенских народа били „најочигледније погођени децентрализацијом” Југославије у седмој и осмој деценији XX вијека (471). Ђокић пише да је 1991. године око 2,1 милион Срба живјело изван Србије, не рачунајући многе којима је био близак српски идентитет, а који су се на попису изјаснили као Југословени и Црногорци (496–497). Ти људи би подјелом Југославије на националне државе били деградирани у мањине са неизвјесним положајем. То је узроковало националну хомогенизацију, јасно је Ђокићу, те је Србија „све више виђена као српска национална држава, посебно међу будућим српским мањинама у Хрватској и Босни” (497). На почетку посљедњег поглавља „Пропаст и опоравак (након 1990)”, он пореди тежње Нијемаца и Срба ка уједињењу у вријеме слома комунизма (495). Цијела ова анализа аутора није завршила логичним оповргавањем стереотипа раширених на Западу о готово искључивој кривици Срба и Србије за слом Југославије и насиља у серији грађанских ратова. Напротив, аутор их упорно понавља. Штавише, утисак након читања цијеле књиге је да аутор прихвата стереотип о природности насиља Србима као карактерној црти, другим ријечима, о Србима као метафоричкој „нацији вампира” (61).²⁰ По Ђокићу, у „модерно доба, Срби су били одговорни за насиље над својим сусједима, током XIX века, у ратовима 1912–1918, у Другом светском рату (када су Срби, поготово четници, често вршили насиље и над другим Србима) и током ратова деведесетих” (47). Једна од његових главних порука читаоцима гласи: „Пред Србијом је дугачак пут суочавања са властитом улогом у распаду Југославије и насиљу које је уследило” (47).

Муслимани као жртве Срба снажно су профилисани првенствено америчком и британском пропагандом с краја XX вијека. Да би страдање муслимана било у првом плану у књизи *Историја Србије* злочини Турака

²⁰ Ђокић читаоце упућује на књигу: Tomislav Longinović, *Vampire Nation: Violence as Cultural Imaginary*, Duke University Press, Durham, NC, 2011. О дехуманизацији Срба крајем XIX и XX вијека у „научним” интерпретацијама западних аутора видјети: Miroslav Svirčević, “Philip J. Cohen, Serbia’s Secret War: Propaganda and the Deceit of History. Texas A & M University Press, 1996, pp. 264”, *Balkanica* XLII (2011), 222–233, и Душан Т. Батаковић, „Нови ревизионизам и стари стереотипи? Историографија о Србима и Србији након 1991. године”, *Глас CDXXVIII Српске академије наука и уметности. Одељење историјских наука*, књ. 18, Београд 2018, 149–171.

Османлија за вријеме освајања, а потом и вишевијековне владавине једва да се помињу. На примјер, у бројним историографским дјелима описује се жалосна судбина становника рударског центра Ново Брдо након турског освајања, али не и у Ђокићевој књизи. „Брутално насиље над Србима” у Бечком рату (1683–1699) праћено разарањем њихових цркава и манастира ограничено је углавном на Косово и квалификовано као „османска одмазда” и „репресалије” (210–211). Срби су у аустријско-турским ратовима често гинули за рачун Беча, били изложени турској освети и принуђивани на сеобе. У посљедњем од тих ратова (1788–1791) извучена је поука да се у борби за слободу мора вјеровати у властите снаге, што је био важан фактор успјеха Српске револуције на почетку XIX вијека. На страницама књиге *Историја Србије* нема мјеста за ову поуку и српску огорченост исходом тог рата, али зато има за „осјећај огорчености међу неким муслиманима” султановом амнестијом након закључења мира (238–239). Устаничко заузимање Београда 1806. године, заправо искључиво насиље чије су жртве били муслимани, „Јевреји, као и хришћани осумњичени за лојалност ’Турцима’”, описао је аутор на цијелој страници (252–253), док је масовно страдање народа устаничке државе у вријеме слома Првог српског устанка 1813. године хладно констатовао у двије реченице (259). Исељавање муслимана из ослобођене Србије у XIX вијеку пренаглашено је и читалац стиче утисак да је то јединствена појава, јер је изостало поређење са исељавањем муслимана из осталих панонских и балканских земаља током вијековног узмицања Османског царства (275). Ђокић пише да као посљедица српско-турских ратова 1876–1878. године из „нових подручја отишло је, охрабривано је да оде или је избачено барем 70.000 муслимана и бугарских хришћана” које су замијениле „православне хришћанске избеглице с Косова и из Црне Горе”. По његовом тумачењу „косовски Срби (...) одлазе и (...) насељавају у Србију” (333). Њихов број не наводи, иако је историчар Милош Јагодић, на кога се ту позива, написао монографију у којој је израчунао број од 135.000 Срба исељених у независну Србију од 1878. до 1912. године. Ђокић је злочинима аустроугарског и бугарског окупатора у Србији током Првог свјетског рата посветио свега један пасус (372). Погроми над Србима након Сарајевског атентата и прогони током Првог свјетског рата у Аустроугарској, посебно у БиХ, нису му били вриједни помена. Једино мемоарско свједочење о страдањима у Првом свјетском рату на које се позива је оно Миле Будака, касније истакнутог функционера злочиначке НДХ.²¹

Укупно у четири реченице у књизи аутор је описао страдање углавном Срба у Србији (у бомбардовању Београда 6. априла 1941. (421), њемачким репресалијама у јесен 1941. (429), бугарским злочинима (433)), и у још четири реченице страдање углавном Срба изван Србије (Јасеновац) (422) током Другог свјетског рата. Бројне логоре, јаме и остала стратишта, стотине хиљада жртава и њихове монструозне крвнике Ђокић није поменуо. Прећутао је и злочине које су починили партизани у грађанском рату и непосредно по

²¹ Mile Budak, *Ratno roblje: Albanski križni put austrougarskih zarobljenih časnika*, Zagreb 1991.

побједи. У књигу је укључио потпоглавље „Холокауст у окупираној Србији” на више од три странице и описом личних искустава јеврејских жртава.²²

Када Ђокић наводи српске жртве не квантификује их или за њих бира ниже процјене из литературе често упитне научне вриједности (374). Тако је, по њему, у Јасеновцу, највећем балканском губилишту у историји, „убијено најмање између 80.000 и 90.000 људи (могуће чак и 130.000 људи)” од којих су 63% Срби (422). Подсјећање на те жртве у вријеме пропасти комунизма и Југославије окарактерисао је као „приче о бескрајној патњи Срба” и преувеличавање у пропагандне сврхе, једном рјечју – „погибелџоманија” (510). При томе, својење историје ратова за наслеђе Југославије на злочине припадника српских оружаних формација и њихово непрекидно потенцирање не назива „погибелџоманија” или сличним именом. Ту преузима више процјене броја жртава. Тако, у масакру у Сребреници јула 1995. „више од 8.000 бошњачких мушкараца убијено је (...) у добро организованим масовним егзекуцијама” (530). Ђокић о злочинима над Србима у ратовима за наслеђе Југославије не пише, сем о ликвидирању породице Зеџ у Загребу, а прогон Срба и злочине који су га пратили током офанзиве хрватских оружаних снага на Републику Српску Крајину („Олуја”) 1995. године описао је у једној реченици (520).

* * *

Јован Рајић је крајем XVIII вијека у делу *Историја разних словенских народа, њосебица Бујара, Хрвајта и Срба* протегао српски средњи вијек, ослоивши се на византијске писце и *Љеџојис њоја Дукљанина*, од доба Немањића уназад до Велике сеобе народа, периода „који у ученој европској историји означава почетак нове епохе”. Академик Сима Ћирковић написао је: „Без икаквог претеривања се може рећи да је Рајић дао почетак српској историји”²³. Постоји псеудоисторијски правац, надахнут национализмом, који континуитет српске историје развлачи дубоко у прошлост – „пре Адама, и после њега”²⁴. На другој страни, више од два вијека послје Рајићеве појавила се синтеза националне историје у којој аутор тврди: „изучавањем раније историје не сугеришем да постоји непрекинут континуитет између средњовековне и модерне Србије; управо супротно, надам се да ми је проучавање ранијег периода омогућило да на убедљив начин доведем у питање ’тезу о континуитету’ и да преиспитам и наново промислим национални оквир” (74).²⁵

²² Упоредити са: Vesna Goldsvorti, *Izmišljanje Ruritaniје: Imeprijalizam mašte*, Beograd 2000, 250, гдје се описује рад новинара са Запада 1990-их година: „Несразмерно извештавање о сићушној јеврејској заједници у Сарајеву помогло је да се одржи савремени западни идеал космополитског града”.

²³ Сима Ћирковић, *О историографији и мейоголојији*, Београд 2007, 66.

²⁴ Видјети: Радивој Радић, *Срби пре Адама и после њега. Историја једне злоупотребе: слово проишављања новоромантичара*, Београд 2003; Радивој Радић, *Клио се сјини. Проишављања историјске науке*, Београд 2016.

²⁵ Ђокић на више мјеста понавља исту тезу: „Не постоји континуитет нације, државе, па чак ни територије између средњовековне српске краљевине и деспотовине и модерне српске државе” (71). „Модерна Србија готово је случајно формирана, након устанка у Београдском пашалуку” (76). „Премодерне нације су настајале, еволуирале и понекад нестајале.

Ђокић, међутим, признаје: „књига у настајању ме је стално 'гурала' назад, у све даљу прошлост у трагању за одговорима и објашњењима потоњих догађаја” (74). Није могао да не укаже на: „полицентрични, вишеслојни премодерни српски идентитет који су неговали православна црква и усмена традиција” (65); богату традицију „епске поезије и усмене историје” (65), бајке, басне, легенде о средњовјековним јунацима, култ Светог Саве (140, 147, 197); Хиландар као „редак пример континуитета између средњег века и модерног доба” (122, 215); помене Србије и Рашке у западним изворима XV–XVII вијека (175–177); сјећање „на преосманску Србију” које „је преживело у црквеним проповедима, усменим предањима локалног становништва и записима које су оставили страни путници” (180–181); континуитет уставна кнеза и кнежине (181); титулисање надбискупа Скопља као администратора „целог Краљевства Србије” у вријеме Бечког рата (1683–1699) (209); Цетињску митрополију као „чуvara сећања” на средњовјековну Србију (215); правну основу за проглашење Војводства Србије 1848. године (219);²⁶ „групни идентитет (или можда идентитете) који је прелазео државне границе пре него што су постали модерна нација у XIX веку” (220); помен „краља Србије” у титулатури Карла VI (223); „реплике” средњовјековних манастира сјеверно од Саве и Дунава (230); хералдичке симболе, црквене реликвије и фреске из XIX вијека (251); Гарашанинов сан о „ускрснућу средњовековне Србије” (286); очекивање омладине да ће кнез Милан Обреновић „обновити средњовековно српско краљевство” (329); „прослављање” 500. и 600. годишњице Косовске битке (341–343, 492); откривање средњег вијека у дјелима нововјековних умјетника и историчара (344); колективне халуцинације српских војника на Косову 1912. године (354); усмену традицију херцеговачке средине у којој су генерацијама „преношене приче о главним историјским догађајима и отпору према Османлијама” (361); важност косовског мита „у пропаганди Антанте” (379); средњовјековно поријекло топонима Метохија (474); забринутост у најновије доба међу интелектуалцима и у СПЦ „због статуса Косова, седишта бројних средњовековних манастира и цркава и Пећке патријаршије” (485). Ђокић преноси сјећање из свог дјетињства на предања о прастаром храстовом дрвету у Кочином Селу²⁷ поред Јагодине (239). Заборавио је у туђини или прећутао бројна друга предања (о Светом Сави, јунацима, владарима, хајдучима, ускоцима) уз које су одрасле генерације Срба. Супротно циљу који је аутор поставио, сви наведени примјери у књизи непобитно доказују вишевјековни континуитет историје Срба и Србије без

Слично модерним нацијама, идентитети средњовековних група, па и Срба и других Јужних Словена, били су производ ситуације и контекста” (97). „Популарно гледиште да су две средњовековне српске државе, Зета и Рашка претходнице модерне Црне Горе и Србије је конструкт XIX века осмишљен да послужи идеји њиховог уједињења у време када су се ослобађале османске власти” (102). „У стварности, настајућу српску државу у XIX веку од средњовековних српских држава дели нешто више него пуки проток времена” (168).

²⁶ „Легалност скупштине требало је да буде заснована на 'привилегијама' које је Леополд I дао њиховим прецима након Велике сеобе и на (углавном симболичном) континуитету са српском деспотовином која се 'преселила' у јужну Угарску након османског освајања у XV веку” (293).

²⁷ Село је названо по Кочи Анђелковићу чије је име у српском називу аустријско-турског рата 1788–1791. – Кочина крајина.

обзира на промјене граница и идентитета државе и народа које вријеме неминовно носи.²⁸

За чувеног Евлију Челебију „(с)ва београдска раја и повлашћени грађани (berāyā) су Срби”. „То је један стари хришћански народ”, цитира даље Ђокић турског путописца из XVII вијека. Али, он за разлику од Челебије не вјерује у постојање Срба тако да већ у сљедећем пасусу пише да су села „углавном била настањена хришћанима, Словенима и Власима”. По њему, није тада било ни Србије, стога на наредној страници то име ставља под наводнике (194). Када даље набраја Босну, Санџак и албанске крајеве, не користи наводнике. Они који су населили „Далмацију и хрватску Војну крајину” по Ђокићу нису Срби већ „мноштво православних Словена и Влаха” (195). Али, десетак страница послје помиње „српско православно становништво у Војној крајини” (204), па се намеће закључак да ни њему није јасан идентитет људи о којима пише.

Велика сеоба Срба 1690. године, један од централних догађаја националне повјеснице, за Ђокића је Велика сеоба. Тада „православним Словенима Србије, Црне Горе, Херцеговине и Босне придружили су се Власи, Албанци и Бугари у сеоби у Угарску, уједињени у нади да ће тамо пронаћи спас” (213).

Ђокић из Србије издваја Рашку област коју од времена османске владавине до данас назива Санџак (197, 214, 331, 395, 446, 450). Иначе, Нови Пазар је у оквиру централизованог Османског царства био краће вријеме сједиште једне административне јединице (вилајет, санџак) нижег ранга у односу на пашалук (ејалет, беглербеглук). Никада није постојао као аутономна област. Након слома османске власти у Првом балканском рату 1912. године подијељен је између Србије и Црне Горе. Посебност у односу на остале дијелове ових земаља увелико му је давала и даје бројна муслиманска/бошњачка мањина.²⁹

Косово третира Ђокић не као дио Србије већ као државу: „У XX веку, два суседа Србије – Северна Македонија и Косово – били су њен део” (43). Цитатом о човјечности и демократији Хавијера Солане, генералног секретара НАТО-а у вријеме агресије тог војног савеза на Савезну Републику Југославију 1999. године, започиње потпоглавље „Битка за Косово” (536). Оправдање агресора потпуно прихвата инкриминишући српске и југословенске власти: „Била је то кулминација деценијске насилне владавине над српском јужном покрајином, током које су Албанци третирани као дефакто грађани другог реда, жртве бруталности, притварања, па чак и убистава (иако ће се огромна већина убистава тек догодити, током рата са НАТО-ом 1999)” (537).

У „Предговору српском издању” налазе се ријечи аутора да је писао „историју Србије и Срба од сеобе Словена на Балкан (...) све до данашњег времена” (15). Међутим, Срба ван Србије до XX вијека у књизи скоро да нема, а повремено се помињу православци. Док су простор и идентитет Србије и Срба за Ђокића вазда магловити и спорни, исто не важи за њихове сусједе, чије данашње границе и идентитете Ђокић пројектује у прошла стољећа.

²⁸ Питање континуитета између средњовјековног и нововјековног доба обрадили су славни француски историчари: Fernan Brodel, *Identitet Francuske: prostor i istorija, ljudi i stvori*, Podgorica–Nikšić 2010; Žak Le Gof, *Da li je Evropa stvorena u srednjem vijeku?* Beograd 2010.

²⁹ Санџак и Нови Пазар одавно се у британској литератури о Балкану убрајају у „добро позната чудновата имена, ствари и места” (V. Goldsvorti, *n. d.*, 147).

На примјер, када пише о иселјавању муслимана из Србије у XIX вијеку додаје: „С друге стране, око 665.000 православаца из Босне, Херцеговине, Црне Горе, с Косова, из Санцака, Војводине и Македоније уселили су се у Србију између 1834. и 1874.” (275). Црногорце и Македонце су у посебан народ инаугурисале комунистичке власти након побједе у Другом свјетском рату, а Муслимане из БиХ више од двије деценије послје. За Ђокића они су били народи и раније, па је у књигу ставио табелу етничког састава Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца из 1921. године у у којој су побројани „Црногорци”, „Босански Муслимани” и „Македонци” (390).

Ђокић констатује да у *Ћису о народима*, једном од најважнијих извора за раносредњовјековну историју, византијски цар и писац Константин VII Порфирогенит није навео који народ насељава Дукљу (касније Зета, па Црна Гора). По Ђокићу је сигурно да су Дукљу насељавали Словени, али да су их каснији историчари повезивали са Србима и Јужним Словенима, па некад и са сусједним Хрватима. Чињеница је да византијски цар није навео ко живи у Дукљи, као што је то случај са другим областима, али је такође познато да је већина византијских писаца становнике ове области називала Србима или архаизираним именима која су иначе коришћена како би се означио српски народ (Далмати, Трибали).³⁰ Овај одјељак књиге аутор завршава са успоном Дукље, за коју каже да се проширила и „поново стекла контролу над суседним јужнословенским земљама, укључујући и територију којом је некад владао Часлав”, иако Порфирогенит јасно пише да су области којима је владао кнез Часлав (X вијек) биле настањене Србима.³¹ Касније, пишући о турским освајачима и управницима Ђокић наводи да су они наишли на отпор у „православним племенима Црне Горе” (223).

Из Ђокићевог излагања може се закључити да је, као и Кармајклова у *Сажетјој историји Босне*, прихватио тезу насталу у вријеме аустроугарске управе да у БиХ³² до тада није било Срба и да су они настали србизацијом „босанских православаца”. Ову тезу су од тада заступали сви они који су настојали одвојити БиХ и овдашње Србе од Србије, а нарочито у вријеме НДХ и у постјугословенском добу. Збуњујуће је што аутор Личанина Михајла Латаса који је у првој половини XIX вијека пребјегао из Хабзбуршког царства у Османско царство назива Србином (317), а тадашње становнике Босне православцима, а не Србима, што значи да су у Лици живјели Срби, а у Босни нису. Да би конфузија била већа, готово у исто вријеме помиње да су се неки римокатолици у Далмацији осјећали Србима (286).

Ђокић је као Кармајклова, истина у нешто мањој мјери, изабрао муслимане/Муслимане/Бошњаке за фаворите, што је сасвим у духу доминантног

³⁰ Constantinus Porphyrogenitus, *De administrando imperio*, Greek text ed. by G. Moravcsik, English translation by R. J. H. Jenkins, Dumberton Oaks 1967, 152–164; *Византијски извори за историју народа Југославије* II, обрадио Божидар Ферјанчић, Београд 1959, 46–58, 63–64; Предраг Коматина, „Идентитет Дукљана према *De administrando imperio*”, *Зборник радова Византолошког института* 51 (2014), 33–46; Исти, „Србија и Дукља у делу Јована Скилице”, *Зборник радова Византолошког института* 49 (2012), 159–186.

³¹ Constantinus Porphyrogenitus, *De administrando imperio*..., 152–161; *Византијски извори* II..., 46–58.

³² Ђокић, као и Кармајклова, из имена Босне и Херцеговине најчешће изоставља посљедњу ријеч, ради њене што веће унификације и везивања за муслимане/Муслимане/Бошњаке.

идеолошко-политичког дискурса у Великој Британији и на Западу. Историјски гледано коријени овог дискурса су у туркофилији и русофобији. Успон Русије у XIX вијеку произвео је страх од угрожавања империјалних интереса Велике Британије у Средоземљу, Индији и у другим дијеловима Старог свијета. Британци су подржавали независност и интегритет Османског царства као бране продору руског утицаја. Подршка православног и словенског царства борби за ослобођење и уједињење православних и словенских Срба рађало је подозрење британских и других западних сила. Оне су у Србима видјели руску претходницу на Балкану. Дакле, рукавац русофобије је србофобија, а и модерна бошњакофилија има везе са туркофилијом из XIX вијека.³³ Поред повишене осјетљивости на патње муслимана кроз историју, Ђокић жали за њиховим иселјавањем, пропадањем џамија и наслеђа османске цивилизације. Поглавље књиге „Независност (1860–1914)” почиње описом двојке прославе у Београду 16. септембра 1861. – рођендана кнеза Михаила и почетка исламске нове године (303–306). Завршава га пасусом који почиње реченицом: „Разумљиво, босански муслимани били су забринути” (358). Ђокић не пише о „босанској цивилизацији” као Кармајклова, али њене становнике обично назива „Босанцима”. За њега у „младости радикални муслимански активиста, Изетбеговић је постао умеренији, иако антикомунистички поборник права босанских Муслимана” (522).³⁴

* * *

У историјама земаља и народа синтетишу се вреднији резултати до којих су дошли историчари, али и истраживачи осталих хуманистичких и друштвених наука. Њихови радови су најчешће наведени на крају тих синтеза. Ђокићево дјело нема такву библиографију већ је на њеном мјесту „Допунска литература” са радовима објављеним на енглеском језику. У напоменама на дну страница види се да је Ђокић, као и Ноел Малколм³⁵, Холм Зундхаусен³⁶, Кети Кармајкл и већина осталих историчара са Запада који

³³ V. Goldsvorti, *n. d.*, 247; Милорад Екмечић, „Србофобија и антисемитизам”, у: *Дијалоги прошлости и садашњости: зборник радова*, Београд 2002, 346; Милош Ковић, „Поријекло британске србофобије”, Доступно на: <https://standard.rs/2024/11/26/poreklo-britanske-srbofobije/>. Приступљено: 27. 11. 2024. Текст је први пут објављен по насловом: „Britansko-ruski odnosi kao okvir politike Velike Britanije prema Srbima (do Krimskog rata)”, *Philosophos – Philotheos – Philoponos: Studies and Essays as Charisteria in Honor of Professor Bogoljub Šidaković on the Occasion of His 65th Birthday*, ed. by M. Knežević, R. Kisić, D. Krcunović, Belgrade and Podgorica 2021, 966–992.

³⁴ Овакву оцјену не би могао извести да је читао Изетбеговићеве текстове *Исламска декларација, Ислам између Исијока и Зајпага*, изјаве у медијима о миру, Југославији, суверености БиХ и да се боље упознао са политичким дјеловањем тог исламисте.

³⁵ Noel Malcolm, *Bosnia. A Short History*. New York University Press, New York 1994; Noel Malcolm, *Bosna. Kratka povijest*, Sarajevo 2011; Noel Malcolm, *Kosovo. Kratka povijest*, Sarajevo 2000; Милорад Екмечић, “Shorter History (Noel Malcolm, Bosnia. A Short History. Macmillan, London 1994, pp 332)”, *Dialogue IV*, 15 (1995), 52–58; *Response to Noel Malcolm's book Kosovo. A Short History, Scientific Discussion on Noel Malcolm's book "Kosovo. A Short History"* (Macmillan, London 1998, 492), Belgrade 2000.

³⁶ Холм Зундхаусен, *Историја Србије од 19. до 21. века*, Београд 2009. (Holm Sundhausen, *Geschichte Serbiens*, 19.–21. Jahrhundert, Böhlau–Wien–Köln–Weimer 2007). Преглед рецепције српских историчара у: Софија Божић, „*Историја Србије од 19. до 21. века* Холма

су се, нарочито посљедњих деценија, више или мање бавили историјом Срба, извршио идеолошки и политички мотивисану селекцију литературе. Првенство је дао ауторима са англосаксонског подручја, иако се, природно, истраживањем историје једне земље или народа углавном баве домаћи историчари и други научници. Послије англосаксонских аутора, Ђокић је предност дао домаћој, по његовим ријечима, „антинационалистичкој историографији која се усредсређује на однос Србије према Европи” (320), потом историчарима из Србији сусједних земаља. Главни и најшири ток српске историографије квалификовао је као „традиционалан”, „националистички” и „романтичарски” (166, 250) и као такав увелико одбацио. Ипак, користио је дијелове, како пише, „монументалне, вишетомне *Историје српског народа*, коју је током осамдесетих написао сгеме-е la сгеме српске историографије” (73). Позивао се често и на синтезу српске историје Стевана К. Павловића³⁷, Холма Зундхаусена и Симе Ђирковића³⁸. Понеке, махом ефемерне податке преузео је из синтеза националне историје најчитанијих аутора Владимира Ђоровића и Милорада Екмечића.³⁹ Посљедњи је за њега релевантан само за живописне податке о појединим личностима и појавама XIX вијека, као, на примјер, о броју стоке који је посједовао Карађорђе прије устанка (240). Ђокић уопште не помиње, а камоли полемиче са оригиналним тезама из Екмечићеве синтезе *Дуго кретање између клања и орања: историја Срба у новом веку (1492–1992)*, објављене 2007. године.

Поглавља књиге о средњем вијеку „Сеоба (до око 1150)” и „Царство (око 1170–1459)” садрже напомене у којима се аутор позива на дјела Симе Ђирковића 24 пута, уз два навођења поглавља које је тај средњовјековац писао у поменутој *Историји српског народа*.⁴⁰ У 17 позивних напомена је амерички средњовјековац Џон Фајн. Од савременика најзаступљенији је бошњачки историчар Емир О. Филиповић, поменут пет пута. Слободан Јовановић заузима изузетно мјесто у историји друштвених и хуманистичких наука, али, попут Томаса Карлајла у Великој Британији и Жила Мишлеа у Француској, данас су у српској историографији његова дјела међаш кад је у питању стил, док је вријеме подоста прегазило њихову научну вриједност. Не и за Ђокића, који се на Јовановићева дјела позива више од било ког аутора у поглављу „Независност (1860–1914)”. Када је ријеч о историјским збивањима на Косову и Метохији у напоменама књиге најприсутнији је британски публициста и историчар Ноел Малколм. Аутор *Историје Србије* заобишао је све радове професора савремене националне историје са српских универзитета. Академик Љубодрог Димић је изузетак јер га Ђокић у јединој

Зундхаусена и српска научна заједница – одједи и реаговања”, *Зборник Матице српске за историју* 88 (2013), 141–161.

³⁷ Stevan K. Pavlowitch, *Serbia: The History behind the Name*, C. Hurst & Co. Publishers, London 2002.

³⁸ Sima M. Ćirković, *The Serbs*, transl. from Serbian by Vuk Tošić, Oxford 2004.

³⁹ Милорад Екмечић, *Стварање Југославије 1790–1918*, I–II, Београд 1989; Vladimir Ćorović, *Istorija Jugoslavije*, Београд 1933; Владимир Ђоровић, *Историја Срба*, Београд 1993. (Видјети библиографију Владимира Ђоровића у: Александра Костадиновић-Рачић, *Животи и научно дјело Владимира Ђоровића*, рукопис докторске тезе, Бања Лука 2016, 294–481. Доступно на: <https://eteze.unibl.org/application/showtheses?thesesId=40>. Приступљено: 14. 1. 2025).

⁴⁰ На *Историју српског народа* Ђокић се позива још 16 пута.

напомени наводи као коаутора књиге о конференцији несврстаних земаља у Београду 1961. године.

На историјске изворе, сасвим очекивано када је у питању синтеза, Ђокић се рјеђе позива. Исполио је и ту, као и Кармајклова, селективан приступ, односно спремност да из извора црпи само оне податке који иду у прилог његовој тенденцији, а оне који му не иду у прилог да једноставно прећути. Овај псеудонаучни приступ обоје британских историчара демонстрирали су у интерпретацији првих вијести о Босни из X вијека. Срби су, по Кармајкловој дошли у Босну последије њеног пада под османску власт 1463. године. Али, поменути *Сѣис о народима* Константина VII Порфирогенита из средине X вијека, чију поузданост историчари високо цијене, открива да је она „земљица” унутар граница Србије и насељена Србима.⁴¹ Остале земље за које Порфирогенит изричито тврди да су насељене Србима обухватале су углавном просторе данашњих Херцеговине и јужне Далмације и звале су се Захумље, Травунија и Паганија. Кармајклова је навела да учени цар први пут у X вијеку помиње Босну изоставивши његове податке о Србима и српским земљама, а претходно написавши да су у IX вијеку „Босанци” примили хришћанство.⁴² Ђокић повлачи, позивајући се на *Сѣис о народима*, западну границу „крштене Србије” од долина Ибра и Лима преко Дрине и унутрашњости данашње Босне све до Хрватске или, по њему, „од Хрвата контролисане земље у данашњој Далмацији и западној Херцеговини” (99). Област између Неретве и Цетине, која обухвата и простор данашње западне Херцеговине, звала се Паганија, и већ смо навели да Порфирогенит изричито тврди да је била насељена Србима. Ђокић за Босну пише да је била жупа у долини истоимене ријеке, која се након смрти кнеза Часлава одвојила од осталих српских области на истоку. Становнике ове области назива „босанским Словенима” (99), тако да Босну супротно Порфирогениту не сматра територијом насељеном Србима.

Ђокић се позива на исти извор (Стефан Првовјенчани) о два крштења Стефана Немање, од којих друго представља као „наводно”, док прво крштење (по латинском обреду) не доводи у питање (119–120).⁴³

Пишући о Светом Сави, аутор се позива на житија као историографске изворе и на литературу (нарочито дјело Димитрија Оболенског) из XX вијека. Међутим, тамо нигдје нема утемељења за његову тврдњу да се најмлађи Немањин син Растко замонашио јер „није био задовољан животом у Хуму”. Он пише, након свега, „отац и син су се помирили” на Светој Гори, иако се у изворима не помиње било каква претходна свађа или размирица (121–122).

Аутор констатује да је херцег Стефан Вукчић Косача, по чијој титули је названа Херцеговина, „своје име писао као Стефан (српско писање) и Стјепан (и понекад Стипан, босанско и хрватско писање)”, што је потпуно нетачно, јер је прва варијанта Стефан грчког поријекла и коришћена је у свечанијим документима, док су остале варијанте народне. У документима

⁴¹ С. Porphyrogenitus, *De administrando imperio...*, 152–161; *Византијски извори II...*, 46–58.

⁴² Вид.: Д. Д. Васић, „Промашена историја Босне...”, 245–246, 255.

⁴³ Стефан Првовенчани, *Сабрана дела*, предговор, превод дела и коментари Љиљана Јухас Георгиевска, издање на старословенском Томислав Јовановић, Београд–Краљево 2017, 19–21.

Немањића и натписима на фрескама у њиховим манастирима може да се пронађе и варијанта Степан.

У српским домовима међу бројним обичајима за Божић неизоставно је печење чеснице (обредног хљеба) у коју се ставља једна или више кованица. Неко од чланова породице на Божићном обједу у свом комаду хљеба пронађе тај новац, што се сматра благословом. Удружење београдских пекара сваке године пече огромну чесницу, у њу ставља златнике, ломи је и комаде дијели окупљеним суграђанима. Ђокић је погрешно и ван контекста описао фотографију: „Грађани у Београду у реду за бесплатан хлеб који дели држава, 6. јануара 1994. (Бадње вече)” (534). Пропустио је да објасни шири политичко-економски контекст јагме за златнике у чесници те кризне 1994. године у којој је сиромаштво било општа појава услед економских санкција које је вољом западних сила „међународна заједница” увела Савезној Републици Југославији.

Сигурно је да селекција, као и пристрасно и површно тумачење података из извора и литературе никако не иде у прилог Ђокићевој тврдњи у Предговору да је намјеравао да напише књигу која ће, поред осталог, бити и „озбиљна научна студија” (14). Тој намјери, такође, не иде у прилог низ грешака и пропуста.

* * *

Задатак критичара је да издвоје грешке и пропусте, при чему је важно знати да су они мање или више саставни дио готово сваке књиге, поготово ако је она, што је овдје случај, обимна и бави се различитим периодима, просторима и садржајима. Низ грешака и пропуста у Ђокићевој књизи уочио је Чедомир Антић, стога у овом раду није било потребе да се на њих поново указује.⁴⁴ Даље у тексту разматрају се првенствено њихове тенденције.

Дио грешака и пропуста у Ђокићевом излагању проистиче из припадности балканистичком дискурсу. Балканизам је поимање југоисточног дијела Европе као политички, економски, културно, морално и цивилизацијски инфериорнијег у односу на остали дио континента, тачније на Запад.⁴⁵ Ђокићу је Балкан као Европину „Друго” видљив у савременој синтагми „Западни Балкан” (33). Он наводи неадекватан однос на Западу према спортском великану Новаку Ђоковићу (59). Напомиње и да су Срби деведесетих година XX вијека прикључени Русима међу ликовима холивудских филмова као „стереотипни зли Источноевропљани” (61). Раде Шербечија, Србин из Хрватске, највише се истакао глумећи те улоге, мада није јасно како их Ђокић види као „успешну међународну каријеру” (56). Он налази „ране примере стереотипних 'оријенталистичких' гледишта” у путописима западних аутора из XVII вијека, наводећи и дојмљив цитат оновременог енглеског путника: „Србија би могла бити врло напредна земља да је у хришћанским рукама с темпераментом оних у западном делу Европе” (177).

⁴⁴ Č. Antić, n. d., 489–512.

⁴⁵ Бугарско-америчка историчарка Марија Тодорова пише да је Балкан у очима Западнака етапа на граници Европе и Азије, али и етапа у развоју, па се описује као „полуразвијен, полуколонијалан, полуцивилизован и полуоријенталан” (Marija Todorova, *Imaginary Balkan*, Beograd 1999, 36–37, 39).

Ђокићева *Историја Србије* и сама припада балканистичком дискурсу, између осталог, давањем предности и некритичким приступом западним изворима и литератури, уз изостављање или потцјењивање домаћих извора и литературе. У дијелу текста о Црној Гори у XVII вијеку налазимо: „*Monte nero* – Црна планина, било је име које су Млеци дали планинама у залеђу старе Зете због њиховог тамног изгледа када су се гледале с мора” (223). Али, у домаћој литератури је утврђено српско поријекло топонима на основу више документарних извора из позног средњег вијека.⁴⁶

Организација, улога и значај мартолоса исцрпно су описани и објашњени у студији Милана Васића на коју се Ђокић позива у напомени. Међутим, он није простудирао Васићево дјело, па у основном тексту књиге мартоло-се своди само на посаду пограничних градова и чуваре границе (174, 182) иако су функције ове војне или полувојне организације, састављене великим дијелом од Срба, у султановој служби биле различите и многоструке (војне, полицијске и друге) у пограничним крајевима и у унутрашњости балканских поседа Османског царства.

Ђокић је начинио велики број грешака и пропусти дотичући се сложене историје БиХ, од којих су многи посљедица недовољног проучавања дјела домаћих аутора и онда када их је наводио у напоменама. Он тако пише да је „Хум (Херцеговина) остао дио српске државе до друге половине XIV века, када га је освојила Босна” (99–100), притом се позивајући на књигу Симе Ћирковића, у којој стоји у потпоглављу „Освајање Хума” да је највећи његов дио освојио бан Стефан II Котроманић 1326. године.⁴⁷ Ђокић пише да „након освајања Бихаћа (...), образован је Босански ејалет”, позивајући се у напомену на првом мјесту на књигу *Босански џаџалук* османисте Хазима Шабановића (171). Али у тој књизи јасно пише да су Турци освојили Бихаћ 1592. године, а Босански ејалет основали 1580. године.⁴⁸ О крају османске владавине у БиХ (1878. година) Ђокић непрецизно пише: „хаџбуршка окупација је наишла на оружани отпор муслиманских и православних наоружаних герила које су се понекад удруженим снагама бориле против окупационих снага током наредних неколико година” (334). Да је ваљано простудирао литературу на коју се позива знао би да је аустроугарска војска 1878. године сломила отпор пружен у дијеловима БиХ већински насељеним муслиманима, да су потом три године окупације протекле у миру, а 1882. године је због увођења војне обавезе у окупираној земљи избио устанак православних Срба и муслимана у Херцеговини. Према Ђокићу број муслимана у БиХ се „због иселавања у Османско царство” од пописа 1879. до пописа 1910. смањило за 40% (351). Поређење лако доступних резултата тих пописа даје следећи

⁴⁶ „Crna Gora”, *Enciklopedija Jugoslavije*, 2, Zagreb 1982, 697; Marijan Mašo Miljić, „Prvi pomeni Crne Gore”, *Matica* 67 (2016), 383–396; С. Antić, n. d., 501; Сличан примјер налазимо у: *A History of Bosnia*, конкретно у објашњењу имена града Сарајева. Кармајклова наводи 1550. годину као први помен града под италијанским именом Serraglio како је забиљежио венецијански путописац Катарина Зено, пропуштајући да у балканским изворима нађе турску ријеч сарај из које је настало име града и његов помен знатно прије 1550. године (D. Dzino, n. d., 150; Д. Д. Васић, „Промашена историја...”, 265).

⁴⁷ Симе Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964, 84–92.

⁴⁸ Hazim Šabanović, *Bosansku pašaluk*, Sarajevo 1982, 78, 80, 83–84.

результат: број муслимана у БиХ порастао је за 163.524 или 36,45%!⁴⁹ „Након неуспешног покушаја атентата на надвојводу од стране младобосанца, локалног студента, његов друг Принцип неочекивано се нашао у прилици да пуца на Фрању Фердинанда”, пише Ђокић (362), истичући на првом мјесту одличну књигу Владимира Дедијера о Сарајевском атентату. Њеним читањем сазнаје се да никакав студент није покушао атентат, већ млади типографски радник Недељко Чабриновић.⁵⁰ Ђокић није писао о комунистичкој инаугурацији Муслимана у засебан народ, као да се то Срба и Србије не тиче (494). По Ђокићу, „босански Срби прогласили су почетком јануара 1992. 'Српску Републику Босну и Херцеговину' (касније Република Српска)” (523). Скупштина српског народа у Босни и Херцеговини у Сарајеву 9. јануара 1992. усвојила је Декларацију о проглашењу Републике српског народа Босне и Херцеговине.⁵¹ *Историја Србије* садржи и промашаје у (не)навођењу статистичких података из најновијег периода историје. „До краја рата, готово 82 процента свих несрба били су протерани из Републике Српске. С друге стране, број несрба у Федерацији Босне и Херцеговине нарастао је на више од 41 процента” (526). Федерација БиХ или Бошњачко-хрватска федерација (“Bosniak-Croat federation”), како је Ђокић назива у енглеској верзији књиге,⁵² створена је ратне 1994. године у Вашингтону и била је, као и данас, настањена углавном Бошњацима и Хрватима. Резултати јединог постјугословенског пописа становништва у БиХ из 2013. године, чија је методологија за Српску дијелом спорна, откривају да је Срба у Федерацији БиХ тада живјело свега 2,5%, док је Бошњака у Српској било 11%, а 1% Хрвата. Ови подаци из пописа не иду у прилог тенденције аутора, па их је прећутао. Према попису из 1991. године у Хрватској је било 12,2% Срба и 9,7% посто становника у категорији осталих (међу њима најбројнији су били Југословени). На основу првог југословенског пописа (1921. године) на простору који је данас у границама Хрватске било је 22,2% Срба и 5% припадника осталих нехрватских народа. Према попису из 2001. године Срба је било 4,5%, а осталих 5,8%, а према посљедњем попису из 2021. године Хрватску је настањивало 3,2% Срба, од који се мање од 1,2% изјаснило да говори српски језик, док је осталих било 5,2%.⁵³ Статистика открива нестајање народа у Хрватској и Федерацији БиХ као један од најбитнијих историјских процеса у српској историји савременог доба. Ђокић га није ни констатовао, а камоли анализирао.

Ђокића је у крупну грешку одвело некритичко преузимање неосноване тезе из хрватске историографије о угарском освајању Хрватске 1102. године као спајању двије круне (124). По том тумачењу заједничка угарско-хрватска

⁴⁹ Вид.: и Ilija Hadžibegović, „Moderne migracije u Bosni i Hercegovini i nacionalni odnosi (Skica za studiju)”, *Prilozi XXII*, 23 (1987), 64.

⁵⁰ Vladimir Dedijer, *Sarajevo 1914*, I, Reprint drugog dopunjenog izdanja, Banja Luka 2015, 245–251, 359, 384, 419.

⁵¹ *Службени гласник српског народа у Босни и Херцеговини*, Сарајево, I, 2 (27. 1. 1992), 2.

⁵² Dejan Djokić, *A Concise History of Serbia*, Cambridge 2023, 495.

⁵³ Svetozar Livada i suradnici, *Biološki slom i nestajanje Srba u Hrvatskoj (1880–2011) (od višegeneracijskog i starosjedilačkog, autohtonog i konstitutivnog, do manjinskog statusa)*, Beograd – Novi Sad 2019, 25, 28–29; Драгиша Д. Васић, *Срби у времену и простору: основе националне историје*, Бања Лука 2023, 234.

држава доживјеће слом у Мохачкој бици 1526. године. Слиједећи га, Ђокић пише да „у мађарској и хрватској традицији Мохач заузима место слично оном које у српској традицији заузима Косовска битка” (173–174). Заиста има смисла поређење значаја двије битке против Турака у српској и мађарској традицији, али са њима поредити значај Мохачке битке у хрватској традицији је потпуно неосновано.

Аутор се на више мјеста мучио са хронологијом. У следећем разматрању некако је изгубио једно стољеће туђинске владавине: „Многи су у Србији годину 1878. видели као време обнове државности изгубљене падом Смедерева 1459. године. Мада је трајала дуже од три века (не рачунајући периоде хабзбуршке окупације), на период османске власти...” (341). По Ђокићу, Осман-паша Пазваноглу преминуо је у 69. години живота мада је прецизно навео његове године рођења и смрти (1758–1807) (стр. 241, 250).⁵⁴ У периодизацији поглавља „Револуција (1788–1858)” и „Независност (1860–1914)” недостају двије године – 1858–1860, односно друга владавина Милоша Обреновића. Пуч 27. марта 1941. није био „усред народних протеста” (419), већ су они слиједили као подршка том преврату.

Дејан Ђокић је на више мјеста начинио грешке у историјској географији. Тако наводи да је Србија у балканским ратовима ослободила Вардарску Македонију, цијело Косово, већи дио Метохије, као и дио Рашке области (Санџака), а по Ђокићу „осим Вардарске Македоније, Србија је добила већи део Косова и Санџак” (355). Замијенио је земље рођења два истакнута комунистичка политичара, тако да је по њему Бранко Микулић из Херцеговине (481), а Анте Марковић из Босне (493). Битка „за коридор у северозападној Босни 1992” (515), заправо је вођена на сјеверу земље, у Посавини, док је на сјеверозападу Босанска Крајина. По Ђокићу ријека Марица тече кроз Бугарску и Грчку, мада доњи ток ријеке представља границу између Грчке и Турске (148).

Драгутин Немањић је у књизи наведен као „млади краљ” Угарске (129), што никако није могао да буде, јер би то подразумевало да је престолонаследник у Угарској, а та титула била је резервисана за синове угарских краљева. Стефан Душан је, по аутору, „од Дубровника изгубио територије у Далмацији (Стон и Пељешац) и делове Хума од Босне, али је касније успео да их поврати (осим Стона)” (135). Познато је да је краљ Душан продао Стон и Пељешац Дубровчанима, док је дијелове Хума повратио само накратко 1350. године.⁵⁵ У вријеме када је обновљена Српска црква 1557. године у Османском царству велики везир био је Рустем-паша Опуквић, за кога Ђокић пише да је „јужнословенски муслиман” и „вероватно далматинско-хрватског порекла” (203). Млетачки посланик на султановом двору Роберт Навађеро је аутор извјештаја који је прочитан у Сенату у Венецији фебруара 1553. године, а у коме је, између осталог, написао да је „величанствени Рустем, зет његовог величанства, српске народности (*'nazione serviano'*) и да је рођен

⁵⁴ Грешка је присутна у оба издања књиге. Чедомиљ Мијатовић је само по српском издању књиге преминуо десет година прије него што се родио (335).

⁵⁵ Б. Ферјанчић, С. Ђирковић, *Стефан Душан...*, 90–92, 261; С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе...*, 92, 118–121.

у једном селу код Сарајева у Босни ('il serraglio di Bosnia')".⁵⁶ „АВНОЈ је одлучио да ће поратна Југославија бити федерална република” (434), пише Ђокић, иако је једна од најважнијих одлука партизанске револуционарне скупштине била да будуће уређење Југославије – монархија или република, остави народу на изјашњење после завршетка рата.⁵⁷

* * *

„Мој поглед на прошлост је неминовно презентистички, али истовремено покушавам да не читам историју 'уназад', односно да не учитавам садашњост у прошле догађаје” (71), написао је Дејан Ђокић у „Уводу” своје *Историје Србије*, да би у наредних више од 500 страна потврдио први дио и оповргао други дио реченице. Он је углавном Србе, њихова друштва и државе кроз историјске периоде сагледавао анахроно кроз призму савремених идеолошко-политичких дискурса – либералног у Великој Британији и на Западу, те њему подражавајућег „другосрбијанског”. Пренагласио је у свим историјским периодима мултиконфесионалност и мултиетничност Србије и улогу мањина. Занемарио је народ/нацију као основну категорију историјског развоја, црквену и војну историју, традиционалну и масовну културу, афирмативно у српској историји. Није анализирао крупни историјски процес трансформације аграрног у индустријско, потом у постиндустријско друштво.

Када читалац окрене последњу страницу књиге, остаје запитан да ли су, ко су, гдје су и откада су Срби и Србија. Аутор је покушавао, показало се несупјешно, да оспори континуитет између средњовековне и нововековне националне историје. Из граница Србије издвојио је Косово и Метохију, као и Рашку област (Санџак). Увелико је лишио Црну Гору српског карактера, а запоставио је историју зазирања Срба на западу простора који настањују (данашње Хрватска и Босна и Херцеговина). Преузео је политички мотивисану псеудоисторијску теорију о србизацији православаца („босанских Словена” или „Босанаца”) у Босни и Херцеговини у XIX вијеку. По Ђокићу, идентитет, простор и континуитет сусједних народа и држава, за разлику од Срба и Србије, нису магловити и спорни, а њихове данашње границе и идентитете пројектовао је у прошлост. Стога је у његовој књизи било немогуће поређење

⁵⁶ Eugenio Albèri, *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*, serie III, vol. I, Firenze 1840, 88–89; Радован Самарџић, *Мехмед Соколовић*, Београд 2010, 9; Драга В. Мاستиловић, „Срби у Сарајеву – континуитет трајања и зазирања (османски период)”, *Исходишта* 8 (2022), 155.

⁵⁷ „Одлука о одузимању права законите владе Југославије такозваној југословенској влади у иностранству и о забрани повратка у земљу краљу Петру II Карађорђевићу, Јајце, 29–30. новембра 1945”, у: Branko Petranović, Momčilo Zečević, *Jugoslavija 1918–1988: tematska zbirka dokumenata*, Beograd 1988, 658.

У *Историју Србије* постоје грешке у преводу. Према енглеском издању књиге (50), познате антропоморфне фигурине израђене су од седиментне стијене пјешчара у камено доба на десној обали Дунава у Лепенском виру, а у српском издању књиге су „пешчане”, дакле, израђене од пијеска (80). Иако се претходно наводи да је Симеон Урош Палеолог био полубрат цара Душана, што значи да је Душановом сину и насљеднику Урошу био стриц или полустриц, он се у српском издању књиге даље назива Урошевим ујаком (147).

историје Србије и Срба са историјама Хрватске, Бугарске и осталих држава и народа.

Ђокићева историја Србије, као и књига Кети Кармајкл о историји Босне из исте серије Кембриџ јуниверсити преса, прилог је сличним интерпретацијама историје Срба и осталих југословенских народа које су се множиле од времена пропасти њихове заједничке државе. Оне су биле у функцији, или бар нису биле противрјечне, политици побједника у Хладном рату, а која је увелико омогућавала остварење националних пројеката оних народа чија је једна од основних карактеристика антисрпство. Отуда се у тим књигама не преиспитује улога западних сила и њихових сљедбеника на Балкану, а улога највећег југословенског народа у најновијој историји проглашава за „пропаст” и „пад Србије и Срба”, а Српска за „парију Балкана”. Срби се представљају као злочинци, а вертикала злочина према сусједима, нарочито муслиманима/Муслиманима/Бошњацима, спушта кроз стољећа, уз занемаривање, прећуткивање или минимизовање српских страдања. Приступ у библиографијама ових књига имају првенствено западни аутори, а од домаћих готово једино они сличних идеолошких назора и прозападних политичких опредјељења. Историја је тако сведена на помоћницу идеологије и политике, истина није релевантна, важна је моћ коју имају и чијем одржању и увећању доприносе историчар, институција у којој ради, издавач, историографија итд.

Ђокић не спори штетност балканизма, мада је и сâм конструисао умјесто историје Србије и Срба историју имагинарне Србије и историју имагинарних Срба, и то: некритичким односом према утицају Запада, минимизовањем утицаја Византије и Русије, неистицањем афирмативног у српској историји, занемаривањем улоге и значаја СПЦ, одбацивањем главног тока српске историографије, бирањем муслимана/Муслимана/Бошњака и Албанаца за фаворите, дискриминацијом српских жртава у ратовима, разноврсним грешкама и пропустима. У британској белетристици постоје измаштане балканске државе, инспирисане Руританијом као мјестом радње романа Антонија Хоупа *Зайшоченик Зенде* (1894), као Кравонија, Евархија, Слака, Тракија, Силарија, Мезија, Млавија, Дринија, Херцословачка, Селовнија, Земља Плавих Гора, Евалонија, Кедарија, Вучинија, Вулгарија, Неутралија.⁵⁸ Земље чије су историје Кармајклова и Ђокић објавили у едицији издавачке куће Универзитета Кембриџ носе стварна имена (додуше изостављали су Херцеговину из имена мање), али су њихове историје у тој мјери искривљене да се могу оцијенити руританизованим или имагинарним.

⁵⁸ V. Goldsvorti, n. d., 62, 64, 76, 89, 103, 149, 152, 172, 184.

Professor DRAGIŠA D. VASIĆ, Ph.D.

E-mail: dragisa.vasic@ff.unibl.org

Assistant Professor RADOVAN SUBIĆ, Ph.D.

E-mail: radovan.subic@ff.unibl.org

Senior Assistant, DEJAN DOŠLIĆ, Ma

E-mail: dejan.doslic@ff.unibl.org

University of Banja Luka

Faculty of Philosophy

Bulevar vojvode Petra Bojovića 1A

Banja Luka, The Republic of Srpska

Bosnia and Herzegovina

IMAGINARY SERBIA AND IMAGINARY SERBS

Review of Dejan Djokic's book, *A Concise History of Serbia*, Cambridge:

Cambridge University Press, 2023, XVII + 562 pp.

Dejan Đokić, *Istorija Srbije: od ranog srednjeg veka do danas*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2023, 598 pp.

SUMMARY: The reviewers – specialists in three distinct historical periods (the Middle Ages, the Early Modern Era, and the Modern Age) – set out to assess the scientific grounding of *A Concise History of Serbia*. The author, Dejan Djokic, demonstrates the sensitivity, knowledge, and skill required to write a national historical synthesis. Unfortunately, these qualities are overshadowed by an anachronistic portrayal of Serbian history, viewed through the lens of Balkanist narratives and contemporary ideological and political discourse – liberal in the West and the UK, and, in Serbia, what the reviewers term “other Serbianism,” an imitative domestic version. The book overemphasizes Serbia’s multi-confessional and multiethnic character, the influence of the West, and the role of minorities, while neglecting core elements such as the people/nation as a historical category, the church, military history, the influence of Byzantium and Russia, (which is affirmative in the Serbian history), traditional and popular culture, and the broader socioeconomic transformation from agrarian to industrial and post-industrial society. Furthermore, the author excludes Kosovo and the Raška region (Sandžak) from Serbia’s historical and territorial framework, and significantly downplays the Serbian character of Montenegro. He minimized the history of extermination of Serbs in the western part of the region of which they are inhabitants (nowadays Croatia and Bosnia and Herzegovina). He nullified, for the most part, the history and identity of Serbs outside Serbia prior to the 20th century. Djokic presents a national history largely without reference to the achievements of mainstream Serbian historiography. Such an approach drew him to a circle of failures, omission and mistakes. The end result is the imaginary Serbia and imaginary Serbs, lacking in continuity with the Medieval history, with undefined boundaries and identity, rendered incomparable with other countries and nations, and burdened by an exaggerated focus on Serbian crimes against its neighbors.

KEYWORDS: History of Serbia; Dejan Djokic; ideology; politics; Balkanism